

Mi vár az elöregedő társadalmakra?

A téma szokásos előadása

Herder óta rettegünk, hogy kihal a magyar. A születési arányszám vészesen alacsony, 1,3, holott 2,1-re lenne szükség a népesség szintjének megtartásához. Már az utca embere is attól fél, hogy mire odáig jut, nem lesz nyugdíja, mert nem lesz elég munkaképes kereső. Időnként elemzések jelennek meg a csökkenő népesség tragikus hatásairól a nyugdíjalapra, a társadalombiztosításra, az egészségügyre, a gazdaságra. Japán gazdasági hanyatlását (pontosabban stagnálását) is az elöregedő társadalommal magyarázzák. Ezek a gondok Nyugat-Európában legerősebben Németországban jelentkeznek. A németek önmagukra is úgy tekintenek, mint a demográfiai folyamatok következő áldozatára. Az OECD előrejelzése szerint Németország az elkövetkező évtizedekben nagyobb mértékben fog veszíteni a súlyából, mint a többi fejlett ország, és részesedése a világgazdaságban kevesebb, mint felére zsugorodik.

2030-ban Németországban 5 millióval több lesz a 65 éven felüliek száma, és így a társadalom több, mint egyharmada öregekből fog állni. Ugyanakkor a maihoz képest 600 ezerrel kevesebb lesz a gyermek és fiatalok száma. Egyre kevesebben fognak dolgozni, gyermeket nevelni, autót vásárolni, és a társadalmi prioritásokat egyre nagyobb mértékben az öregek fogják meghatározni, az állami költségvetés növekvő hányadát gondozásukra, ápolásukra kell majd fordítani. A ma 50 milliós német munkaerő majdnem egynegyedével kisebb lesz. A mai igényekhez képest 10 millióval kevesebb lesz a munkaerőkínálat a gépiparban, a vegyiparban, a villamosgépiparban és a közszolgáltatásokban. A 4,6 millió, többnyire magasan képzett állami tisztviselőből egy millió nyugdíjba megy. 10 millió kereső kiesése súlyos csapást jelentene a gazdaságra – mint vásárlóerő-csökkenés; az állami költségvetést az adófizetés elmaradása sújtaná, a társadalombiztosítási rendszert pedig a be nem fizetett hozzájárulások. Ez a népesség úgy is hiányozni fog, mint a megtakarítások tulajdonosai, akiknek a pénzét a bankok forgatják.

2030-ra a lakosság száma a mai 80,8 millióról még csak kissé esik vissza, de 100 keresőre már 50 nyugdíjas jut majd, a mai 34-hez képest. Egyes vidékek, különösen a keleti tartományokban elnéptelenednek, falvak sora szűnik meg. A gyérülő vidékeken egyre költségesebb lesz a közlekedési, az egészségügyi és az oktatási infrastruktúra fenntartása. Szászországban az elmúlt 20 évben ezer iskolát kellett bezárni a gyermekhiány miatt.¹ A háború óta ez lesz a Németország előtt álló legnagyobb kihívás. Jelenleg azonban ezek a

¹¹ Winfried Kretschmann, Baden-Württemberg zöldpárti miniszterelnöke azt javasolja (és ezt pártja is támogatja), hogy az elnéptelenedő falvakba bevándorlókat kell betelepíteni. Ez első hallásra logikusnak tűnik, de (1) mi a garancia arra, hogy a jövevények ott is maradnak, és nem válnak belőlük nagyvárosi gettőlakók? (Az autópálya csődje miatt elnéptelenedett Detroit kapcsán felvetődött, hogy betelepítenek néhány tízezer szíriai menekültet, de az ötletet éppen emiatt vetették el; és vajon miből éltek volna?) (2) Még ha ott is maradnának, és földművelők válnának belőlük, vajon meg tudnának-e így élni az agrártultermeléssel küszködő Európában? – A feltehetőleg muzulmán vallás és kultúra okozta beilleszkedési gondokról nem is beszélve. (Der Spiegel 32/2015) Azért, hogy a gazdátlan vidéki házak ne maradjanak üresen, a földek pedig megműveletlenül, az integráció hiánya miatt valószínűtlenül túl nagy árat kellene fizetni.

kérdések még nem foglalkoztatják a politikát, mert az ötvenes-hatvanas évek babyboomja elfedi a problémákat, melyek csak majd 2020-tól fognak élesen jelentkezni. Akkor viszont a német társadalom elöregedése gyorsabb lesz, mint a világ bármely más országában.

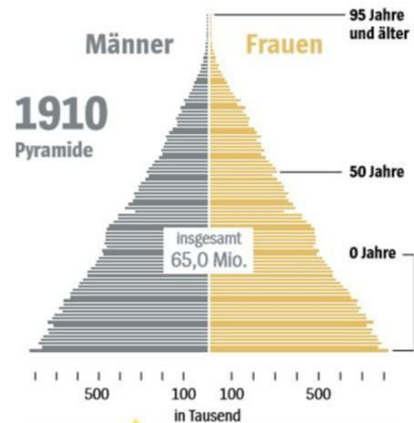
2060-ra a német demográfusok három variánst állítottak fel. A születésszám várható alakulásától, az átlagéletkor kitolódásától és a bevándorlás mértékétől függően nagy valószínűséggel 71 millióra csökken a lélekszám, de kedvezőtlen esetben 62 millióra is süllyedhet. A 70 millió körüli népesség megtartásához évente nettó 200 ezer bevándorlóra lenne szükség, de ahhoz, hogy fennmaradjon a mai népességszám, öt évtizeden át évi 350 ezren kellene, hogy betelepüljenek (a kivándoroltak ellensúlyozásán felül). Ismerve a már ma is súlyos etnikai feszültségeket és a bevándorlás okozta társadalmi problémákat, ez csak elméleti forgatókönyvnek tekinthető. A német belpolitika azonban nem meri napirendre tűzni e kényes kérdés megvitatását. A csökkenő népesség miatt értéküket veszítik az ingatlanok, s ez újabb csapást jelent az elszegényedő nyugdíjasokra: ingatlanokban megtestesülő megtakarításaik is elolvadnak.

Évente 100-200 ezerrel több ember hal meg, mint amennyi születik. Ez a nemzeti termék 3,4 százalékának megfelelő terhet jelent, és 2060-ig kivetítve a nemzeti termék 250 százalékát kitevő adósságot okozna, ha a problémát nem kezelnék. A nyugdíjrendszer lényeges átalakításra szorul. A nyugdíjak automatikus emelését meg kell szüntetni, és a várható átlagos életkorhoz kell indexálni (azaz annak növekedése arányában csökkenteni). Ez a rendszer már érvényben van egy sor országban (köztük a svédeknél és lengyeleknél is).

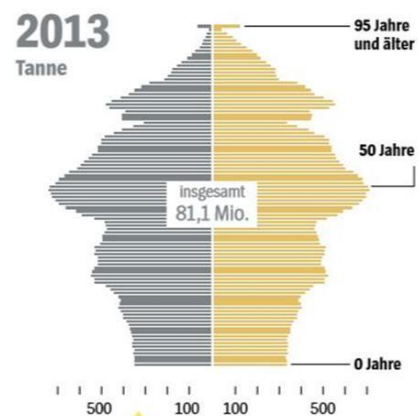
Leszámolás a demokalipszis mítoszával

A Spiegel idén márciusban és áprilisban cikksorozatot jelentetett meg Németország jövőjéről. (Deutschland, deine Zukunft 2030; 2015/12, 13, 14, 15. szám). A fenti adatokat onnan idéztem. A sorozat 4. része azonban váratlan fordulatot hozott: szerzője, Guido Mingels, megalapozatlan hiedelmeknek és mítoszoknak

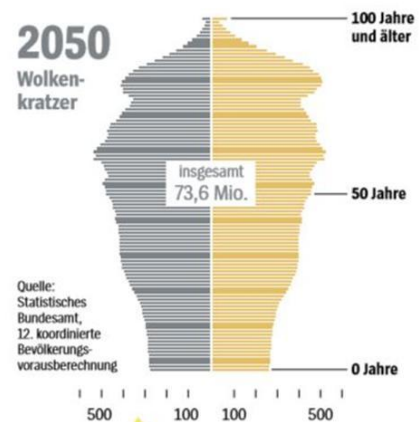
Von der Pyramide zum Wolkenkratzer
Altersaufbau der Bevölkerung Deutschlands

Falsches Ideal: Die Pyramide steht für eine hohe Geburtenrate und eine hohe Sterblichkeit in allen Altersgruppen.

Deutschland heute: In der Mitte machen sich die Babyboomer breit; der Anteil der über 50-Jährigen liegt bei fast 60%.

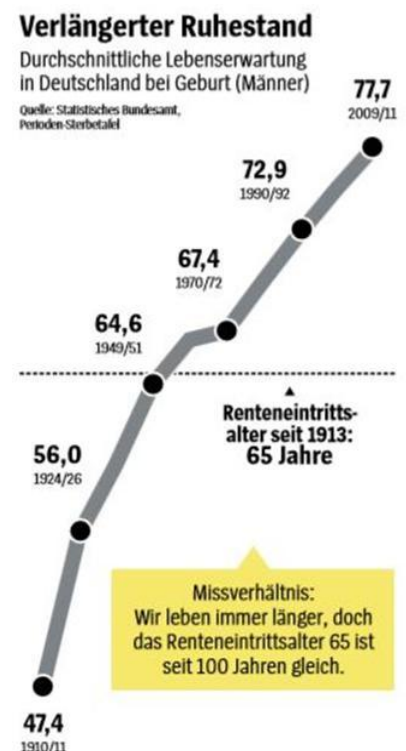
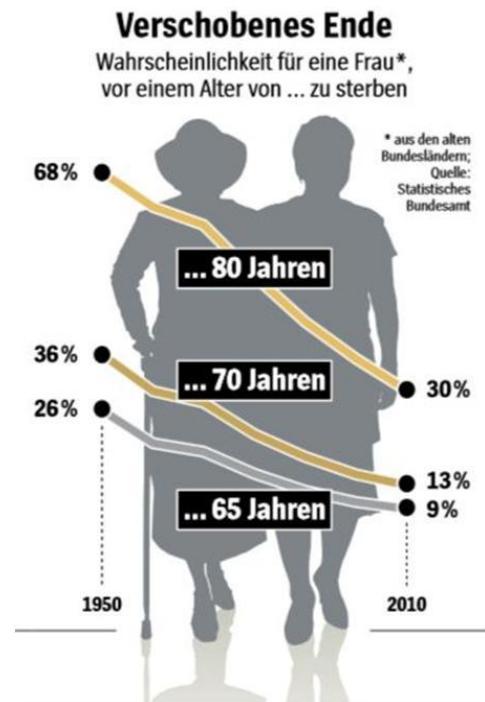
Quelle: Statistisches Bundesamt, 12. koordinierte Bevölkerungsvorausberechnung

Modell mit Zukunft: Die Menschen werden deutlich älter, der Anteil von über und unter 50-Jährigen hält sich die Waage.

minősítette és sorra megcáfolta a népesség csökkenéséből levont negatív következtetéseket. Azt a helyzetet, amelybe Németország, és utána a többi fejlett ország is kerül az elkövetkező évtizedekben, természetes állapotnak tekinti: a fejletlen országok, ahol magas a gyermekáldás és rövid az élet, átalakulnak fejlett, alacsony születési rátával és magas várható életkorral jellemezhető országokká. Ha ezek a jellemzők nem keverhetők tetszés szerint (az inkább lennének gazdag és egészséges, mintsem szegény és beteges óhaj mintájára), akkor nem kétséges, hogy melyik állapotot választjuk. Ebből pedig az következik, hogy nem megvalósíthatatlan célok kitűzésére, hanem az adottságokkal való megbírkózásra kell törekedni.

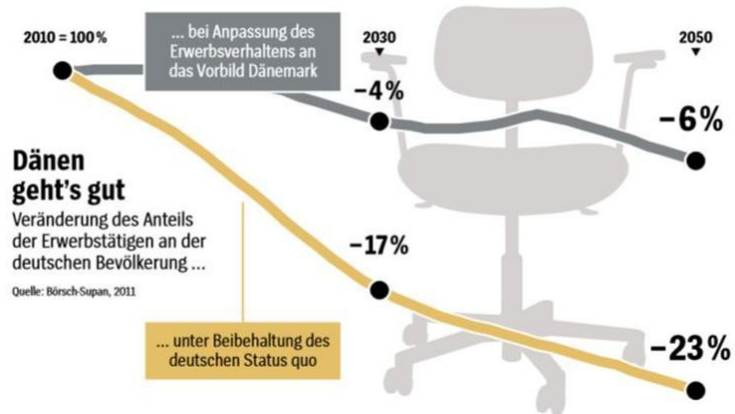
Mingels figyelemre méltó okfejtést közöl a népesedési helyzetről is, elsősorban James Vaupel és Björn Schwentker demográfusok nyomán. Nálunk is él a felfogás, hogy a piramis alakú korfa az egészséges, és átváltozása fenyőfává, majd felül kiszélesedő „urna” alakúvá az egészségtelen korösszetételt jelzi. De gondoljunk csak bele, milyen mértékű csecsemőhalandóság, gyermekbetegségek, majd fiatalkori és a középkorúakat tömegesen sújtó halálozás az, ami piramis alakúvá teszi a korfát! Az „egészségtelen” korfa pedig arra utal, hogy életkorunk kitolódik. 1950-ben a német nők 68 százaléka meghalt, mielőtt elérte volna a 80 éves kort. 2010-ben már csak 30 százalékuk hal meg korábban. Mítosznak nevezi azt is, hogy a hosszabb életkor több szenvedéssel és betegséggel jár együtt. A statisztikák azt mutatják, hogy az életkorral együtt az egészségben eltöltött évek száma is meredeken emelkedik. Az életkor meghosszabbodása miatt előregedő társadalmat még az sem tudná kompenzálni, ha visszatérne a babyboom korszak születési arányszáma, tehát az előregedés folyamata megállíthatatlan. A születési arányszám valóban riasztóan alacsony. De a kiszámításánál nem veszik figyelembe, hogy a szülések ideje későbbre tolódik. Azt is figyelembe véve a mutató 1,57 lenne (1,41 helyett), ami természetesen még mindig alacsony, de már nem annyira vészesen.

Az előregedés miatti egyik leggyakoribb félelem a munkaképes korúak csökkenése. Igen ám, de míg 1910-ben Németországban 47,4 év volt a várható átlagos életkor, 2011-ben ez már közel 80 év volt. És szinte hihetetlen, hogy a nyugdíj jogosultság még most is ugyanúgy 65 év, mint száz évvel korábban. A prognózisok változatlanul ezzel számolnak, holott egy ma született német kislánynak jó

esélye van arra, hogy megérje a 100 évet. 2000-ben a 65 éves nőkre átlagosan még 19, a férfiakra 16 év várt. 2060-ban már 25 és fél, illetve 22 év áll majd még előttük. Képtelenség arra számítani, hogy a 100 évig élő emberek 35 évet semmittevéssel fognak tölteni, ezért újra kell gondolni az életpálya-modelleket, az iskolában és a munkával eltöltött időt.

Ha a német fiatalok – dán mintára – két évvel korábban kezdenének el dolgozni, és az idősök két évvel később mennének nyugdíjba, elviselhetővé válna a nyugdíjkasszákra nehezedő nyomás. Ily módon 2050-ben a keresőképesek aránya csupán csak 6 százalékkal lenne alacsonyabb – szemben az ezen intézkedések nélküli forgatókönyvvel (azaz a 23 százalékos csökkenéssel).

A 65 éven felüliek szellemi munkavégzési képességével kapcsolatos kételyek megalapozatlanok. Többször tévednek ugyan, mint a fiatalok, de mulasztásaik kevésbé súlyosak. (Az viszont kétségtelen, hogy a fiatalok kreatívabbak.) Az egészségügyi kasszákra nehezedő terhelés is eltúlzott. Igaz, hogy a legtöbb egészségi kiadásra a halálozás előtti években kerül sor, de ez független az életkortól. 1992 óta az egy főre jutó német egészségügyi kiadások megduplázódtak, nagyrészt az előregedéssel kapcsolatban. E kiadások részaránya a nemzeti termékben azonban 9,6 százalékról csak 11,3 százalékra nőtt.

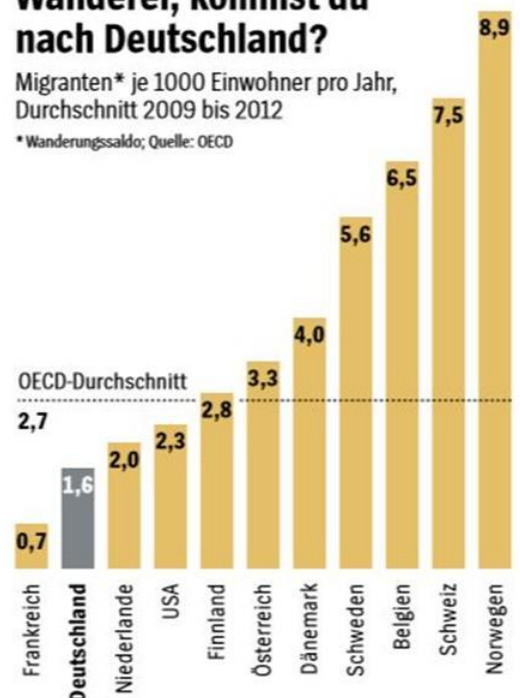
Ha a munkaképes lakosság részarányának csökkenése a fenti módon mérsékelhető, a bevándorlásnak sem lesz akkora szerepe, hogy az súlyosbítsa az integrációs problémákat. Mingels kimutatja, hogy a bevándorlás problémáját Németországban különben is eltúlozzák. Bár az USA után Németország a migránsok legkedveltebb célpontja, ezer lakosra jutó számuk csak 1,6, jóval a 2,7-es OECD átlag alatt van, és csak 13. a rangsorban.

(Olvastam mostanában egy igen találó megállapítást: az USA-ba a bevándorlók azért mennek, hogy dolgozzanak, míg Európába azért, hogy kihasználják a jóléti rendszer adta lehetőségeket.)

Wanderer, kommst du nach Deutschland?

Migranten* je 1000 Einwohner pro Jahr, Durchschnitt 2009 bis 2012

*Wanderungssaldo; Quelle: OECD

Guido Mingels a „mítoszok” kialakulásának okát részben egy módszertani problémára vezeti vissza, az ún. „ceteris paribus” logikára; amikor a jövőt egy-egy elemének kiragadásával vizsgáljuk, nem pedig az összes elem kölcsönhatásában. Szerinte a német társadalom problémáit „demografizálják”, azaz mindent a demográfiai változásokkal magyaráznak. Holott az egyes területeken jelentkező feszültségekért elsősorban a szakpolitika a felelős.

A hosszútávú előrejelzések legbiztosabb terepe a demográfia; itt az előzmények igen nagy mértékben meghatározzák a jövőt. Más területeken viszont nagy a tévedés és melléfogás veszélye. Leginkább a foglalkoztatásról és munkaerőhiányról szóló fejtegetéseket érzem ilyennek. Kétségtelen, hogy a népességfogyás közép- és talán hosszútávon is, súlyos gondokat fog okozni a gazdaságnak és az államigazgatásnak a szakemberellátásban. De úgy látom, hogy a szerzők nem számolnak kellőképpen a digitális forradalom erőteljesen kibontakozó hatásaival.² Oxfordi kutatók szerint az elkövetkező két évtizedben a mai amerikai munkahelyek 47 százalékát automaták fogják felváltani.³ Martin Ford amerikai kompjütertudós századunk második felére 75 (!) százalékos munkanélküliséget jósol.⁴ Ezért valószínűbb, hogy a felvázolt problémák helyett 2030 táján már épp ellenkező feszültségekkel kell majd számolni. Azaz: az átmeneti munkaerőhiány széleskörű munkanélküliségbe csap át.

Mingels cikke frappáns mondattal fejeződik be: „Németország fekete lyuk volt a XX. században, a XXI.-ben vezérlő csillag kell legyen”. Hazánkat hasonló gondok gyötrik, a következő évtizedekben hasonló problémákkal kell megküzdenünk. Mi az igazi baj, és mi a mítosz, a látszat? Ezt nekünk is végig kell gondolnunk.

Kiss Károly
közgazdász, társadalomkutató

(Megjelent a Magyar Nemzet 2015. szeptember 2-i számában, illusztrációk, jegyzetek és források nélkül)

Utóirat:

Ezt a cikket még július elején írtam. A legutóbbi hetek fejleménye viszont, hogy Németország hajlandó befogadni 800 ezer menekültet. Ezek szerint elvetik a multikulturalizmussal kapcsolatos aggályokat (nem olyan rég még maga Angela Merkel nyilvánította azt sikertelenné) és megindultak azon az úton, hogy a demográfiai szakadékot a bevándorlókkaal töltsék fel. „Németország más lesz!” – „A menekültek beáramlása meg fogja változtatni társadalmunk arculatát” – hirdetik a német lapok. Ebben egészen biztosak lehetünk. Nem tudok elfojtani egy kellemetlen érzést. A náciak a Harmadik Birodalomban kiirtották a nem a germán fajhoz tartozókat. A németek most, a h-a-t-á-r-t-a-l-a-n toleranciával és

² Lásd erről: http://kisskaroly.x3.hu/publicisztika/semmittevesre_karhozottatva.pdf

³ The Economist, January 18th 2014.

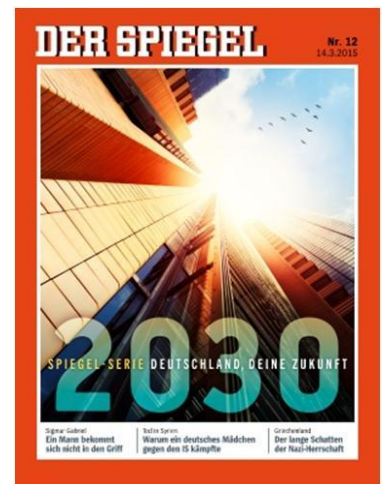
⁴ The Economist, January 18th 2014.

befogadókészséggel az ellenkező végletbe csaptak át. „Hogy ez hova fog vezetni?” – szokta volt elítélő fejcsóválás mellett mondogatni Henry, a „Csengetett Mylord?” inasa.

Források:

Spiegel - Serie Deutschland, deine Zukunft. 2030.

- Der Spiegel 12/2015. 2030. Es kommen härtere Jahre. (Matthias Bartsch, Ullrich Fichtner, Alexander Jung, Guido Mingels, Ann-Katrin Müller)
- Der Spiegel 13/2015. Herbstwachen. (Alexander Jung, Cornelia Schmergal)
- Der Spiegel 14/2015. Die Schrumpfkur. (Laura Backes, Matthias Bartsch, Conny Neumann, Barbara Schmid)

- Der Spiegel 15/2015. Die Demokalypse bleibt aus. (Guido Mingels)

Kiss Károly: Semmittevésre kárhoztatva. web.

http://kisskaroly.x3.hu/publicisztika/semmittevesre_karhoztatva.pdf

Der Spiegel 32/2015. Ach, der Kretsch! (Jan Friedman, Ritta Stuff)

The Economist, January 18th 2014.

- Coming to an office near you - Briefing.
- The future of jobs. The onrushing wave.

